

کوش؛ سرزمین هزارگوش

مجموعه مقالات و آثار بومی
دومین جشنواره پژوهشی گویشهای استان سمنان
زمستان ۱۳۸۸

انجمن فرهنگ، زبان و ادبیات کوش
با همکاری
اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان سمنان

به کوشش و ویرایش اسماعیل همتی

کتاب سمنگان

۱۳۸۹

سرشناسه : جشنواره گویش‌های شهرستان سمنان (دومین: ۱۳۸۸: سمنان)
 عنوان و نام پدیدآور : کومش، سرزمین هزار گویش: مجموعه مقالات و آثار دومین همایش پژوهشی
 گویشهای استان سمنان / به کوشش اسماعیل همتی
 مشخصات نشر : سمنان: کتاب سمنگان، ۱۳۸۹.
 مشخصات ظاهری : ۲۲۵ص: جدول.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۳۶۴-۹۰۰
 وضعیت فهرست نویسی : فیا
 موضوع : سمنانی — کنگره‌ها
 شناسه افزوده : همتی، اسماعیل، ۱۳۲۴ - گردآورنده
 رده بندی کنگره : ۱۳۸۹ س ۷۱ ج ۵ / PIR۲۲۷۹
 رده بندی دیگری : مع ۴۴۹
 شماره کتابشناسی ملی : ۲۰۸۳۰۱۱

کتاب سمنگان

کومش: سرزمین هزار گویش
 مجموعه مقالات و آثار بومی دومین جشنواره پژوهشی گویشهای استان سمنان
 به کوشش و ویرایش اسماعیل همتی
 آماده‌سازی کتاب: سمنگان
 حروفنگاری و نمونه‌خوانی: سوریا همتی و آرزو ایمانی
 طرح جلد: مهدی قاسمی
 چاپ اول: ۱۳۸۹
 شمارگان: ۱۰۰۰
 چاپ: امیر - سمنان: ۳۳۲۲۲۰۹ - ۲۲۱
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۰۸۱-۹۰۰ ISBN
 کلیه حقوق محفوظ است.

کتاب سمنگان: سمنان، صندوق پستی ۱۱۷۵ - ۲۵۱۳۵، تلفن ۴۴۴۹۵۸۵ - ۲۲۱
samanganbook@gmail.com

نماینه مطالب:

بیش گفتار: ۹ /

• فصل اول: مقالات

- کوشش در جغرافیای اساطیری و تاریخی ایران و هند / پرویز پژوم شریعتی / ۱۵
شرحی بر گویش سمنانی / رقیه ساجدی / ۲۴
بررسی حروف بی‌بستی در گویش سنگسری / ناصر صباغیان / ۳۵
قل‌های پیشوندی در گویش سرخه‌ای / حسن یعقوبی / ۴۴
انواع اسم، صفت و ضمیر در گویش سرخه‌ای / علی‌اکبر فخرو / ۵۷
سه مبحث دستوری در گویش سمنانی / رحیم معماریان / ۷۵
راز و رمزهای گویش سمنانی / جعفر سید / ۹۳
شایست یا نشایست نگارش «ه» غیر ملفوظ در گویش سمنانی / اسماعیل همتی / ۹۷

• فصل دوم: مثل‌ها و کنایات

- ریشه تاریخی، مآخذ و یا داستان چند مثل رایج در گویش سمنانی / ذبیح‌الله وزیری / ۱۱۱
ضرب‌المثل‌های توبه درواری / علیرضا شاه‌حسینی / ۱۲۲
پندهای اخلاقی در ضرب‌المثل‌های سمنانی / ابراهیم همتی / ۱۲۸
ضرب‌المثل‌ها، تمثیل‌ها و لطیفه‌های سمنانی / فیض‌علی مداح / ۱۳۷
چند «پیرن گفته» (مثل) در گویش پروری / علیرضا گودرزی / ۱۴۰
چند «چیپ‌چیپ» (چیستان) در گویش پروری / علیرضا گودرزی / ۱۴۵
چند ضرب‌المثل از ایل الیکایی گرمسار / ابراهیم شاه‌حسینی / ۱۴۷
جایگاه اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های سمنانی در فرهنگ عامیانه سمنان / خسرو عندلیب سمنانی / ۱۵۱

بدیده‌های زندگی کشاورزی در مثل‌های سمنانی / مهدی ادب / ۱۵۹

ضرب‌المثل‌هایی از ایل اصائلو گرمسار / مریم میرآخوری / ۱۶۲

معرفی چند ضرب‌المثل سمنانی / محمد علیان / ۱۶۷

• فصل سوم: اشعار

مناجات (از گویش سمنانی) / عبدالمحمد خالصی / ۱۷۷

جوونی (از گویش سمنانی) / محمد حسن جواهری / ۱۸۰

سری جوبین (از گویش سمنانی) / محمد حسن جواهری / ۱۸۴

شوکلایه (از گویش سمنانی) / رحیم معماریان / ۱۸۷

ایزی و آرو (از گویش سمنانی) / جعفر سید / ۱۹۲

دردی دلی (از گویش سمنانی) / علی اصغر نذاف / ۱۹۵

خونی (از گویش سمنانی) / علی اصغر نذاف / ۱۹۶

سؤال و جواب دختر و پسر برای عروسی (از گویش بیابانکی) / ابوالحسن چلوپان / ۱۹۸

حاج ملا علی (از گویش بیابانکی) / ابوالحسن چلوپان / ۲۰۰

نصاب بیابانکی / محید صوری / ۲۰۲

نیایش به یادگار مانده (از گویش سنگسری) / عباس مصباحیان / ۲۱۰

نصیحتی پشروقه (از گویش سنگسری) / فرهاد صحابی فرد / ۲۱۲

یتکو (از گویش سنگسری) / حسین اقیان / ۲۲۰

از دیروز تا امروز سنگسر (از گویش سنگسری) / حسن پاکزادپان / ۲۲۴

هشینیم شامرزای کلا چنمه شکر دانه (از گویش شه‌میرزادی) / عبدالله قاسمی شه‌میرزادی / ۲۴۷

نمونه‌ای از نامه‌های زیبای زنان شه‌میرزاد (از گویش شه‌میرزادی) / عبدالله قاسمی شه‌میرزادی / ۲۵۶

چله شو (از گویش چاشمی) / سیدصادق نبوی چاشمی / ۲۵۷

• فصل چهارم: ترانه‌ها

ترانه خال گردن / علیرضا شاه‌حسینی / ۲۶۳

چند ترانه به گویش پروری / محمدرضا گودرزی / ۲۶۸

حماسه / محمدرضا گودرزی / ۲۷۱

مروری بر چند ترانه ماندگار سمنانی / احترام امیدیان / ۲۷۳

چند دوبیتی از صدا‌های دیرینه مَجن (شاه‌رود) / ملیحه زینلی / ۲۷۸

دو ترانه مردمی (به گویش دامغانی) خاطره به وجه دامونی / غلامعلی نادعلی زاده / ۲۸۳

دو ترانه مردمی (به گویش دامغانی) یکی بود یکی نبود / غلامعلی نادعلی زاده / ۲۸۳

سه ترانه به گویش روستای مصلحان (دامغان) / فروغ قیصری / ۲۸۷

● فصل پنجم: داستان‌ها

عجوک بچوک (به گویش سنگسری) / بدالله حاج‌علیان / ۲۹۲

آسونا پیرزنا خالو (به گویش جاشمی) / سیدصادق نبوی جاشمی / ۳۰۰

خیلی کار نکره چنه بونده (به گویش سنگسری) / نغمه بیدقی نر / ۳۰۴

محرم و توب (به گویش شاهرودی) / حسن یزدانی / ۳۰۸

جاده و درخت (به گویش شاهرودی) / حسن یزدانی / ۳۱۱

چوستانه بی آسنگ (به گویش سنگسری) / صدیقه عربیان / ۳۱۴

اولمین (به گویش سمنانی) / اسماعیل همتی / ۳۲۱

www.ketab.ir

پیش‌گفتار:

♦ استان سمنان سرزمین وسیعی است تشکیل یافته از کویر و دشت و جنگل و کوهستان که از جنوب به کویر مرکزی ایران و راه باستانی جاده ابریشم، از شمال به سلسله کوه‌های البرز، از غرب به استان تهران و از شرق به استان خراسان محدود می‌شود.

استان سمنان چهاردهمین ایالت تاریخی «ورن» (ورنه) از تقسیمات شانزده‌گانه اوستایی در دوران باستان بوده است. در دوران حکومت مادها و هخامنشیان نام «کومیسنه» (کومس) یا «کومیشان» (کومش) بر خود داشته و جزئی از ایالت بزرگ «پارت» یا (پرتو parihavā) به شمار می‌رفته و شهر مرزی ایالت‌های پارت و ماد محسوب می‌شده است. به همین علت برخی از مورخان، این شهر را در دورانی جزء «ماد» و در دورانی جزء «پارت» دانسته‌اند.

نام جغرافیایی منطقه کومش در دوره‌های بعد از اسلام مغرب شده و آن را «قومس» خوانده‌اند و این نام تا اواخر دوران قاجار نیز بر زبانها بوده است.

♦ پس از تأسیس انجمن فرهنگ، زبان و ادبیات کومش در تیرماه ۱۳۸۸، پیشنهاد برگزاری دومین جشنواره پژوهشی گویشهای شهرستان سمنان که به «جزیره گویشها» شهرت دارد مطرح شد و چون بعضی از دوستان انجمن به عنوان نماینده فرهنگی شهرستانهای دیگر استان سمنان نیز محسوب می‌شوند، چنین مقرر شد که این جشنواره در گستره استان برگزار شود؛ و کارها آغاز شد.

برای برگزاری این جشنواره سه هدف اصلی مد نظر قرار داشت:

۱- شناسایی پژوهشگران زبان و گویشهای استان سمنان و آفرینشگران آثار مختلف به

گویشی بومی

۲- ثبت، بررسی و پژوهش زبان‌شناسانه گویش‌های استان

۳- انتشار مقالات و آثار ارائه شده در جشنواره به صورت کتاب و لوح صوتی به منظور امکان استفاده سایر علاقه‌مندان و پژوهشگران ادبیات گویشی و بومی، خوشبختانه با اینکه زمان چندان طولانی از تاسیس انجمن نمی‌گذشت، اما به دلیل مشارکت و ارتباط اساتید و فعالان این عرصه با آن و همچنین به دلیل کوشش هیئت امنای محترم آن به رویکرد علمی و پژوهشگرانه در باب آثار فرهنگی و ادبی بومی، توانسته بود اعتماد فرهنگی اهالی این رشته را جلب نماید، چنان که پس از انتشار فراخوان اولین برنامه سالانه خود، یعنی برگزاری «جشنواره پژوهشی گویشهای استان» نظر فعالین و علاقه‌مندان به این عرصه جلب و در نتیجه بیش از یکصد و بیست اثر از چهل صاحب اثر و پژوهشگر گویشهای استان، به دبیرخانه جشنواره ارائه گردیدند که در همین جا از همه صاحبان آثار ارائه شده به جشنواره قدردانی می‌شود.

♦ بر اساس اهداف جشنواره، از میان آثار ارزشمندی که به دبیرخانه جشنواره رسیدند، نخست بر اساس نوع موضوع و محتوا در پنج بخش: مقالات پژوهشی، اشعار، داستانها، ترانه‌ها و مجموعه متکلیف‌تفکیک و سپس آثاری که در نوع محتوا از شناسه‌های فرهنگی، اقلیمی و بومی بیشتر و ویژه‌تر، و همچنین در شکل و روش نگارش از انطباق بیشتر با شکل و روش نگارش معیار (و مرسوم در زبان فارسی و هر گویش خاص) برخوردار بودند، در اولویت انتخاب و چاپ قرار گرفتند و بهره‌بری از سایر آثار و نیز آثاری که در قالبهایی مانند لطایف، نمایشنامه‌ها و... ارائه شده بودند، به دلیل محدودیت فرصت و امکانات، به جشنواره‌ها و نمایشهای آینده سپرده شد.

♦ به جز انجام ویرایش لازم در چند اثر که به طور عام انجام گردیده، و نیز به جز انجام چند تغییر در چند اثر ارزشمند که به طور خاص و با هماهنگی صاحبان آن آثار انجام پذیرفته، کوشش شده تا همه آثار با نوع و روش نگارش، نوع برگردان فارسی و بعضاً نوع نگارش فوتوتیک مورد نظر و روش صاحبان آن باشد. همچنین کوشش شده ترتیب آثار در هر بخش بر اساس دیرسالی نویسندگانش انجام پذیرد. با این حال امید است کاستی‌ها چشم‌پوشی و نواقص موجود یادآوری گردد.

♦ این مجموعه در واقع دومین مجموعه مقالات و آثار از این نوع می‌باشد. اولین آن «سمنان» سرزمین گویشها» نام داشت که در پی برگزاری اولین جشنواره پژوهشی گویشهای

شهرستان سمنان که در آذر ماه ۱۳۸۵ در سمنان برگزار شد، در بهار ۱۳۸۶ چاپ و منتشر گردید؛ و این مجموعه حاوی گزیده مقالات و آثاری است که در دومین جشنواره پژوهشی گویشها که در گستره استان سمنان در پنجم اسفند ۱۳۸۸ برگزار شده است.

با توجه به اینکه کوشش برای انتخاب و ویرایش مجموعه «سمنان: سرزمین گویشها» نیز به عهده این قلم بوده است، جای خوشبختی است که وجود چند تفاوت مهم در آثار و مقالات جشنواره اول و دوم قابل استنباط و یادآوری می‌باشد:

۱- رویکرد علمی و استدلالی بیشتر در طرح و شرح مباحث مربوط به گویشهای منطقه و نیز نگارش روش‌مند مقالات؛ در برابر رویکرد عاطفی و احساسی نسبت به گویش مورد علاقه؛

۲- رشد کمیت و نیز افزایش کیفیت در شکل و محتوای اشعار و داستانها؛^۱

۳- افزایش مشارکت بانوان، هم در بخش مقالات علمی تخصصی و هم در بخش بررسی ترانه‌ها و همچنین معرفی مثل‌ها.

۴- حضور پژوهشگران جوان و غیر جوان که برای نخستین بار بود که به پژوهش، گردآوری و ارائه آثار خود در یک جشنواره پژوهشی در گستره استان خود می‌پرداختند.

۵- افزایش حضور و فعالیت خبرنگاران و نمایندگان رسانه‌ها برای تهیه گزارش و بازتاب نظرها و آثار شرکت‌کنندگان.

♦ میزبانی این جشنواره را هیئت امناء «انجمن فرهنگ، زبان و ادبیات کومش» آقایان پرویز حقیقت، محمد حسن جواهری، رحیم معماریان، عبدالله قاسمی، شه میرزادی و این قلم به عهده داشتند؛ و نظارت علمی روز برگزاری آن را هیئت رئیسه‌ای مرکب از اساتید محترم آقایان فرهنگ شکوهی، پرویز حقیقت، منصور فرزامی‌راد، محمد حسن جواهری و دو ناظر افتخاری جناب استاد عبدالمحمد خالصی و جناب استاد پرویز پژوم شریعتی پذیرفته بودند که از ایشان سپاسگزاریم.

♦ نام دیگر هر زبان و گویش، چه در گستره محدود یک روستا و ناحیه و شهر، و چه در گستره یک استان و کشور و قاره، «زبان مادری» است. خوشبختانه سازمان یونسکو نیز که

^۱ - لازم به یادآوری است که چند داستان، داستانک و افسانه به گویش سمنانی نیز به ترتیب حاصل کوشش محمد علیان (به دلیل دریاقت و آمادگی‌سازی دیرنگام)، مهدی ادب (به دلیل لزوم انجام ویرایش خاص)، و این قلم (به دلیل رعایت لطیف تنوع نامهای دارای آثار)، چاپ آنها به فهرستی دیگر و در دفتر دیگری موقوف گردید.

دوم اسفند هر سال را برای پاسداشت این گونه زبانها و گویشها برگزیده است. به جای روز جهانی زبان و گویشها و یا نامهای همانند دیگر: آن را «روز جهانی زبان مادری» نامگذاری کرده است. به جز این، احترام و خدمت به زبان مادری، به نظر این قلم نوعی احترام و خدمت به مادر است؛ بنابراین کوشش همه پژوهشگران و صاحبان آثاری که در این جشنواره مشارکت نمودند، کاری افتخارآمیز است و امید است قلب و روح مادران ما از ما راضی و شادمان باشد.

♦ «طولانی‌ترین راهها با نخستین گامها طی می‌شود.» این مثل معروف در مقدمه کتاب «سمنان: سرزمین گویشها» نیز مورد استفاده قرار گرفته است. بر این اساس، اگرچه تا کنون درباره گویشهای استان و به خصوص گویش سمنانی چند برنامه گرانقدر توسط مراکز گوناگون فرهنگی و آموزشی برگزار گردیده؛ اما این جشنواره به دلیل دو ویژگی؛ یک: برگزاری آن در گستره استانی (برای نخستین بار)؛ و دو: حضور صمیمی و هم‌اندیشی پدیدآورندگان آثار بومی و گویشی در کنار پژوهشگران این گونه آثار در همه رتبه‌ها و برگزاری، لطف و اعتباری به آن بخشیده بود که مایه مباهات است. از این رو با سپاس از صاحبان همه آثار که چنین مسئولانه و صمیمانه مشارکت ورزیده‌اند؛ و با سپاس از اساتید و صاحب‌نظران ارجمند که پشتیبانی نموده‌اند؛ و با سپاس از مراکز محترم فرهنگی، از جمله اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان سمنان، سازمان میراث فرهنگی استان سمنان و اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان سمنان که یاریگر برگزاری این جشنواره بوده‌اند؛ و نیز با سپاس از همکاران گرامی‌ام در هیئت امناء انجمن فرهنگ، زبان و ادبیات کومش که افتخار مسئولیت ویرایش و تدوین این مجموعه را به این قلم سپرده‌اند؛ امید است گامهای بعدی بلندتر و پرمهرتر؛ و به همان نسبت همراهی مسئولین فرهنگی استان افزون‌تر باشد.

اسماعیل همتی

دبیر انجمن فرهنگ، زبان و ادبیات کومش

فروردین ۱۳۸۹